

SUMMARY

Kateryna H. Vlad. Some aspects of improving criminal liability for domestic violence against children. There is the search for optimal ways to improve domestic legislation in terms of criminal liability for domestic violence against children. It has been established that all persons who are victims of domestic violence are under the same criminal legal protection, as the responsibility for domestic violence against them is provided in a single criminal law with a single punishment.

There are cases in court practice where a person guilty of domestic violence against an adult family member has received a more severe punishment than domestic violence against a child. However, a situation where a domestic abuser of a child receives a milder punishment than an adult abuser is not fully in line with the principle of the fairness of criminal law. The author has stated that the social danger of domestic violence against children, especially minors, is much higher than violence against adults, as it has a negative impact on the formation of personality, in particular, generates new generations of domestic abusers. As an adult, a child who is abused at home is more likely to be prone to such violence or to commit any other crime related to violence.

The author has concluded that it is expedient to consider the issue of establishing increased criminal liability for domestic violence against minors, compared to adults. For this purpose, it is possible to amend Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine with a qualified type of domestic violence – domestic violence committed against a minor child.

Ключові слова: дитина, домашнє насильство, зарубіжний досвід, кримінальна відповідальність, неповнолітні, насильство.

УДК 343.5

DOI: 10.31733/2078-3566-2020-4-329-335

Вадим ДЯДІЧКО[©]

здобувач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО НАД ДІТЬМИ В ОКРЕМИХ ДЕРЖАВАХ ЄВРОПИ

Здійснено пошук оптимальних шляхів вдосконалення вітчизняного законодавства в частині кримінальної відповідальності за сексуальне насильство над дітьми шляхом аналізу останніх змін і доповнень до КК деяких європейських країн. Одним із таких шляхів вбачається криміналізація такого діяння як кібергрумінг. Внаслідок аналізу відповідного кримінального законодавства Королівства Бельгія, Республіки Болгарія та Королівства Іспанія зроблено висновок, що підхід законодавця Республіки Болгарія стосовно нормативної регламентації кримінальної відповідальності за кібергрумінг вартий для вивчення його практичного застосування з метою з'ясування можливості запозичення у майбутньому вітчизняним законодавцем. Крім того, з позитивного боку відмічено наявність у КК цієї держави кримінальної відповідальності за розпусні дії або статеві зносини з неповнолітньою особою, яка займається проституцією. У КК Королівства Іспанія заслуговує на увагу наявність єдиної норми (ст. 183), яка містить різноманітні прояви сексуального насильства стосовно дітей. Зауважено, що такий підхід законодавця цієї держави також потребує окремого, більш глибокого аналізу, для його можливого запозичення вітчизняним законодавцем.

Ключові слова: зарубіжний досвід, звалтування, кібергрумінг, кримінальна відповідальність, неповнолітні, сексуальне насильство.

Постановка проблеми. Сексуальне насильство над дітьми є глобальною проблемою, яке щоденно завдає шкоди одному з найцінніших благ наймолодших членів суспільства – їх праву на статеву недоторканість, а якщо вони досягли віку шістнадцяти років, то на статеву свободу.

Крім того, таке насильство може заподіювати фізичний біль, моральні страждання, підірвати почуття безпеки, захищеності дитини, тримати її у стані постійного нервового напруження, що може призвести до розладів психіки, депресій, нервових зривів чи розвитку психічного захворювання тощо. Для України, як і для багатьох інших країн світу, ця проблема є досить гострою [1, с. 27].

© Дядічко В. І., 2020

khvg7747@gmail.com

Наприклад, за даними Генеральної прокуратури України, частка дітей, які потерпіли від зґвалтування, серед загальної кількості потерпілих від цього злочину, становила: у 2010 р. – 27,4 %; 2011 р. – 31,3 %; 2012 р. – 27,5 %; 2013 р. – 24,2 %; 2014 р. – 24,4 %; 2015 р. – 27,5 %; 2016 р. – 26,5 %; 2017 р. – 38,2 %, 2018 р. – 34 % та у 2019 р. – 43,4 % [2]. А за статистикою Ради Європи, кожна п'ята дитина хоча б раз у житті зазнавала сексуального насильства [3]. Тому на сьогодні актуальним є пошук шляхів вдосконалення чинної вітчизняної нормативної бази, зокрема і КК України, в частині протидії такому негативному явищу. Це пов'язано з тим, що «найвищим рівнем охорони громадян є кримінально-правовий захист, який забезпечує можливість застосування найбільш суворих санкцій до осіб, що заподіюють суттєву шкоду фізичному, моральному, а також соціальному розвитку підростаючого покоління» [4, с. 35]. При цьому доцільно враховувати найкращий сучасний досвід інших держав.

Зважаючи на те, що наша держава прагне стати повноправним членом європейського співтовариства, сповідувати його цінності, саме аналіз сучасного кримінального законодавства держав Європи, у частині регламентації кримінальної відповідальності за сексуальне насильство над дітьми, для пошуку оптимальних шляхів удосконалення відповідних кримінально-правих норм у Кримінальному кодексі (далі – КК) України, є цілком обґрунтованим.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Для початку відзначимо, що у 2003 р. майже аналогічне нашому за змістом, але більш широке за колом аналізованих КК, дослідження здійснив С. Косенко. Вчений виділив такі особливості кримінальної відповідальності за статеві злочини щодо неповнолітніх: «законом однаково охороняються неповнолітні особи обох статей; статеві зносини з малолітніми у всіх випадках визнаються зґвалтуванням; караються не лише статеві зносини з неповнолітніми, а й розпусні дії щодо них; згода неповнолітніх на вчинення з ними дій сексуального характеру не звільняє винного від покарання; у кримінальних кодексах робиться наголос на інцестні зв'язки і підвищується покарання за них» [4, с. 37]. Такі висновки вчений зробив на підставі аналізу положень КК окремих держав колишнього СРСР, Європи, а також Китайської народної республіки та Японії. Можна сказати, що у КК України вищенаведені положення також поступово були враховані як конструктивні ознаки відповідних складів злочинів.

А в 2006 р. у межах дослідження кримінального законодавства країн континентальної Європи М. І. Хавронюк також досить ґрунтовно розглядав питання регламентації кримінальної відповідальності за статеві злочини проти неповнолітніх. Зокрема, вчений зробив висновок, що безплідність, як наслідок статевої зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, доцільно виключити з диспозиції ч. 2 ст. 155 КК України, «оскільки цей наслідок не може бути доведений кримінально-процесуальними засобами в установлене чинним законодавством порядку» [5, с. 957]. Не оспорюючи доцільності цієї пропозиції, оскільки це не є предметом нашого дослідження, тільки відзначимо, що навіть в оновленій редакції ст. 155 КК України такий наслідок передбачено як кваліфікуюча ознака у ч. 2 цієї статті.

Однак після цих досліджень минуло понад десять років, у світі відбулося багато суспільно-політичних змін, наука кримінального права у державах Європи зробила крок вперед, але й прояви статевої злочинності щодо дітей почали набувати нових форм, що потребують криміналізації. Це, зокрема, стосується злочинних діянь, пов'язаних із застосуванням комп'ютерних технологій або засобів зв'язку так званого кібергрумінгу.

Наприклад, як повідомляють В. О. Березовська та П. М. Маланчук: «у 2017 році британського педофіла Пола Лейтона (Paul Leighton) було засуджено до 16 років позбавлення волі за зґвалтування в режимі он-лайн. Він створив 30–40 несправжніх облікових записів Facebook для знайомства з дітьми. За допомогою соціальної мережі зловмисник спочатку вмовляв дітей надіслати йому фотографії інтимного характеру, після отримання яких шантажував дітей, змушуючи їх до вчинення сексуальних дій насильницького характеру. Так 14-річного хлопчика з Флориди (США) Лейтон змусив зґвалтувати 12-річну племінницю, 14-річну дівчину з Південної Дакоти (США) примусив до статевих актів зі своїм братом, які вони знімали для зловмисника на відео. В аналогічній ситуації опинилася і 13-річна дівчина з Теннессі (США). Загалом жертвами серійного педофіла стали більше ста осіб з різних країн» [6, с. 130]. Безперечно, що такі випадки можуть траплятись і в нашій державі.

І хоча в 2018 р. Г. Я. Мартинішин [7] та в 2019 р. В. Ю. Омецинська [8] у межах

своїх дисертаційних досліджень також розглядали окремі аспекти зарубіжного досвіду кримінально-правового захисту неповнолітніх від сексуального насильства, однак питання законодавчої протидії кібергумінгу вони не розглядали.

Метою статті є пошук оптимальних шляхів вдосконалення вітчизняного законодавства в частині кримінальної відповідальності за сексуальне насильство над дітьми шляхом аналізу останніх змін і доповнень до КК деяких європейських країн.

Виклад основного матеріалу. Предметом дослідження ми обрали КК Королівства Бельгія, Республіки Болгарія та Королівства Іспанія, оскільки ці держави є повноправними членами Євросоюзу і їх кримінальне законодавство щодо захисту дітей від сексуального насильства зазнало останнім часом суттєвих змін. Крім того, Г. Я. Мартинишин у своїй дисертації проаналізував лише досить поверхово, одним абзацем, досвід Королівства Іспанія [7, с.62], а В. О. Омецинська досліджувала відповідний досвід Республіки Польща, Французької Республіки та ФРН [8, с. 70–83].

Тож у КК Королівства Бельгія було внесено низку змін у розглянуті нами кримінально-правові норми. Наприклад, законом від 31 травня 2016 р. з ч. 1 ст. 372, що передбачає відповідальність за будь-яке сексуальне посягання, вчинене без насильства або погроз щодо дитини, або за допомогою дитини будь-якої статі, віком до шістнадцяти років було виключено положення про те, що не є потерпілими від цього злочину особи «емансиповані шляхом шлюбу» [9]. Зазначимо, що відповідно до цивільного законодавства розглянутої країни мінімальний шлюбний вік не передбачено, він визначається відповідно до рішення суду за згодою батьків, тобто фактично може бути і нижче, ніж шістнадцять років. Отже, відтепер всі особи, які не досягли віку шістнадцяти років, є потерпілими від цього злочину, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі чи ні.

У ст. 373 КК Королівства Бельгія, що передбачає відповідальність за насильницькі форми сексуальних посягань без проникнення в тіло людини, законом від 1 лютого 2016 р. розширено перелік способів такого посягання, а саме: безпосередньо фізичне насильство, обмеження, погрози, вчинення раптово або з використанням обману, або якщо таке посягання стало можливим внаслідок хвороби або фізичної чи психічної відсталості жертви [9]. Заслужує на увагу виділення такого способу вчинення сексуального посягання, як обман.

Слід також відмітити, що вищерозглянуті норми найближче за сутністю діяння відповідають ст. 153 КК України.

Щодо зґвалтування, то у ст. 375 Королівства Бельгія до переліку способів подолання опору потерпілої особи перед вчиненням сексуального проникнення, вищевказаним законом додано застосування погроз та раптовість [9]. Потрібно зазначити, що цією нормою також передбачено: «Будь-який акт сексуального проникнення, будь-якого характеру і будь-якими способами, вчинений щодо дитини, яка не досягла чотирнадцятирічного віку, вважається зґвалтуванням шляхом насильства. У цьому випадку покаранням буде позбавлення волі на п'ятнадцять-двадцять років. А якщо дитині було менше десяти років, то винній особі буде призначено покарання у вигляді позбавлення волі від двадцяти до тридцяти років» [9]. Як бачимо, за зґвалтування дитини віком до десяти років, незважаючи на спосіб вчинення, передбачено дуже сувору санкцію.

Також 10 квітня 2014 р. КК Королівства Бельгія було доповнено ст. 377 *ter*, у якій передбачено обставину, що обтяжує відповідальність за посягання на статеву недоторканість, а саме: якщо будь-який зі статевих злочинців було вчинено щодо неповнолітньої особи віком до шістнадцяти років і до вчинення цього злочину злочинець погрожував неповнолітньому у подальшому вчинити, зокрема, будь-яке сексуальне посягання щодо нього [9]. Досить цікава норма, але неприйнятна для нашого законодавства, оскільки є складною для процесуального доказування через те, що обвинувачення по ній буде переважно ґрунтуватись лише на усних свідченнях потерпілої та винної особи.

Крім того, 10 квітня 2014 р. КК Королівства Бельгія було доповнено і ст. 377 *quater* такого змісту: «Особа повнолітнього віку, яка за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій пропонує зустріч з неповнолітнім віком до шістнадцяти років з наміром вчинити правопорушення, про яке йдеться в цій главі або в главах VI та VII, це діяння карається позбавленням волі на термін від одного до п'яти років, якщо за цією пропозицією супроводжувались матеріальні акти, що призвели до згаданої зустрічі» [9]. У цій нормі констатуємо наявність криміналізації лише певних складових так званого кібергумінгу. Аналог такої статті у КК України відсутній, однак її існування в чинному кримінальному законодавстві видається цілком обґрунтованим, однак саме у

якому вигляді, ми з'ясуємо нижче.

Зокрема, до КК Республіки Болгарія у 2015 р. також включено низку положень, що регламентують відповідальність за посягання на статеву свободу і недоторканість дітей за допомогою інформаційних або комунікаційних технологій.

Відповідно до ст. 155 а: «(1) Той, хто за допомогою інформаційних або комунікаційних технологій або будь-яким іншим способом надає або збирає інформацію про особу віком до 18 років для контакту з нею та вчинення блуду, статевих зносин, проституції, створення порнографічного матеріалу або участі в порнографічному спектаклі, карається позбавленням волі на термін від одного до шести років та штрафом від п'яти тисяч до десяти тисяч левів.

(2) Покарання, передбачене абз. 1 також накладається на особу, яка за допомогою інформаційних або комунікаційних технологій або іншим способом встановлює контакт з особою, яка не досягла 14-річного віку, з метою вчинення непристойних дій, статевих контактів, статевих зносин, створення порнографічного матеріалу або участі в порнографічних матеріалах» [10].

А згідно зі ст. 155 б: «Той, хто спонукає особу до 14 років брати участь або спостерігати за фактичним, віртуальним або модельованим статевим актом між особами тієї самої або іншої статі або хтивим проявом статевих органів людини, содомією, мастурбацією, сексуальним садизмом або мазохізмом, карається позбавленням волі на строк до п'яти років.

(2) Коли діяння, передбачене абз. 1, виконано: 1) шляхом застосування сили чи погрози; 2) з використанням стану залежності або щодо особи, над якою становлено опіку; 3) двома або більше особами, які домовились заздалегідь; 4) повторно, підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на строк від двох до десяти років» [10].

І, нарешті, відповідно до ст. 155 в: «Хто, застосовуючи силу чи погрозу, або використовуючи стан залежності або щодо особи, над якою становлено опіку, переконує такого неповнолітнього взяти участь у реальних, віртуальних або імітованих розпусних діях, статевих контактах, зокрема содомія, мастурбація, сексуальний садизм чи мазохізм, а також за хтивий показ людських статевих органів, карається позбавленням волі на строк до п'яти років» [10]. Вищенаведені норми містять, зокрема, ознаки злочинів, передбачених у ст. 152, 153 та 156 КК України. Також вони частково збігаються зі змістом ч. 4 ст. 301 КК України, що передбачає, зокрема, відповідальність за «примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, зображень або кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру» [11]. Однак важливим є те, що, ці діяння, насамперед, мають своїм основним безпосереднім об'єктом статеву недоторканість дітей, а не моральність, що видається цілком логічним. Крім того, слід відмітити з позитивного боку і досить детальну криміналізацію діянь близьких до кібергрумінгу.

З позитивного боку треба також відмітити наявність у КК Республіки Болгарія ст. 154 а, що передбачає відповідальність за розпусні дії або статеві зносини з неповнолітньою особою, яка займається проституцією [10]. Відповідно до чинного вітчизняного законодавства таке діяння не становить окремого складу злочину, хоча суспільна небезпечність такого діяння, на нашу думку, є достатньою для його криміналізації в Україні.

У КК Королівства Іспанія у 2010 р. в Розділі VIII Особливої частини виділено Главу II-bis «Про насильство та сексуальні напади на неповнолітніх осіб віком до шістнадцяти років». З назви Глави випливає, що особи віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років не є потерпілими від злочинів, розміщених у ній. Відповідальність за сексуальні посягання на таких осіб настає за ст. 179–182 КК Королівства Іспанія.

У розглянутій Главі розміщено ст. 183, що регламентує відповідальність за діяння, яке за своєю суттю можна порівняти у вітчизняному кримінальному законодавстві зі злочинами, передбаченими у ст. 152–156 КК України. Однак виявляти такі спільні та відмінні ознаки досить складно, оскільки вони переплітаються між собою.

Наприклад, у ч. 1 ст. 183 КК Королівства Іспанія розміщено такий склад злочину, як «дії сексуального характеру» [12], що найближче до діяння, передбаченого ст. 156 КК України, тобто розбещення неповнолітніх, а також і до так званого «сексуального насильства за добровільною згодою» для дитини віком до чотирнадцяти років, передбаченого у ч. 4 ст. 153 КК України. Треба зазначити, що покарання за таке діяння у КК Королівства Іспанія – позбавлення волі від двох до шести років.

У ч. 2 ст. 183 розглянутого КК передбачено відповідальність за сексуальне насильство без проникнення у тіло дитини, приблизним відповідником якого є ст. 153 КК

України. Однак поряд із його вчиненням із застосуванням насильства або залякування, як способів подолання опору під час вчинення такого сексуального насильства, окрему відповідальність передбачено й за те, що внаслідок такого злочинного впливу винної особи неповнолітній змушений «брати участь у вчинках сексуального характеру з третьою стороною або вчиняти їх над собою» [12]. Покарання за такі діяння від п'яти до десяти років позбавлення волі, тобто верхня межа є більш суворою, ніж у ч. 3 ст. 153 КК України. Щодо примушування брати участь у вчинках сексуального характеру, то тут аналогом є ст. 154 КК України, яка, однак, не має кваліфікованого виду, який би стосувався примушування неповнолітньої або малолітньої особи до вчинення таких дій з іншою особою. А щодо примушування вчиняти дії сексуального характеру із самим собою, то окремо таке діяння у КК України також відсутнє. Залежно від того, чи відбувалося проникнення у тіло дитини чи ні, такі дії можна кваліфікувати за відповідними частинами ст. 152 або 153 КК України. Тому доцільність окремої криміналізації такого діяння у КК України залишаємо під питанням.

Крім того, ч. 3 ст. 183 КК Королівства Іспанія передбачає відповідальність за сексуальне насильство, пов'язане із «вагінальним, анальним або оральним плотським доступом або введенням членів тіла або предметів через будь-який із перших двох шляхів» [12]. Причому, якщо такі статеві зносини є добровільними з боку особи, яка не досягла віку шістнадцяти років, то дії винного караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років. За КК України таке діяння можна кваліфікувати або за ч. 4 ст. 152, якщо дитині не виповнилося чотирнадцяти років, або за ст. 155, якщо дитина має вік від чотирнадцяти до шістнадцяти років. Коли ж діяння містить ознаки злочину, передбаченого у ч. 2 ст. 183 Королівства Іспанія, тобто з боку винної особи є насильство, зокрема примушування вчинити такі проникнення у тіло самому собі, то за нього винній особі слід призначити покарання від дванадцяти до п'ятнадцяти років. Це діяння за своєю суттю найближче згвалтуванню, передбаченому в ст. 152 КК України.

Деякими особливостями кваліфікованих видів ст. 183 КК Королівства Іспанія, що відрізняють її від вітчизняного кримінального законодавства й регламентовані у ч. 4 цієї статті та тягнуть за собою максимальну санкцію, передбачену у її ч. 1–3, є такі: згвалтування особи віком до чотирьох років; коли насильство чи залякування мають особливо принизливий або принизливий характер; коли винний навмисно або з грубої необережності поставив під загрозу життя або здоров'я жертви; коли сексуальне насильство було вчинено в межах організації або злочинної групи, яка створювалась для здійснення такої діяльності [12]. На нашу думку, з вищеперелічених особливостей заслуговує на увагу остання, що стосується вчинення сексуального насильства щодо дітей організованими злочинними угрупованнями. Однак доцільність його криміналізації у КК України також потребує окремого дослідження.

Треба також відзначити, що КК Королівства Іспанія захищає і право на статеву свободу дітей віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років. Відповідно до ст. 182 цього КК вчинення статевих зносин, пов'язаних з обманом або зловживанням визнаною довірою, владою або іншим впливом на жертву, вважається сексуальним насильством. На нашу думку, такий підхід законодавця цієї країни також вартий запозичення.

Щодо кібергрумінгу, то до розглянутої глави КК Королівства Іспанія у 2015 р. було додано ст. 183 ter. такого змісту:

«1. Кожен, хто через Інтернет, телефон або будь-яку іншу інформаційно-комунікаційну технологію контактує з неповнолітнім, якому не виповнилося шістнадцяти років, і пропонує організувати з ним зустріч з метою скоєння будь-якого із злочинів, описаних у статтях 183 та 189, за умови, що така пропозиція супроводжується матеріальними діями, спрямованими на зближення, підлягає покаранню від одного до трьох років позбавлення волі або штрафом від дванадцяти до двадцяти чотирьох місяців. Покарання застосовуватимуться у верхній половині, якщо контакт буде здійснений шляхом примусу, залякування чи обману.

2. Той, хто через Інтернет, телефон або будь-яку іншу інформаційно-комунікаційну технологію контактує з неповнолітнім, якому не виповнилося шістнадцяти років, і виконує дії, спрямовані на обман з метою надання йому порнографічного матеріалу або показу порнографічних зображень самого себе або неповнолітнього, карається ув'язненням від шести місяців до двох років» [12]. З аналізу цієї норми випливає, що ч. 1 цієї статті відповідає ст. 377 quater КК Королівства Бельгія, а ч. 2 частково містить ознаки ст. 156 та ст. 301 КК України. Однак, на нашу думку, ця норма, як і відпові-

дна стаття у КК Королівства Бельгія, не повною мірою охоплює сутність кібергрумінгу, оскільки відсутня така складова цього діяння, як примушування дітей шляхом шантажування, за допомогою електронних засобів зв'язку, до вчинення сексуальних дій насильницького характеру. Ці дії підлягають кваліфікації за іншими нормами. Наприклад, у Королівстві Іспанія за ч. 2 або ч. 3 ст. 183 КК цієї країни.

Щодо нашої держави, то ми підтримуємо думку, що проблема кібергрумінгу заслуговує на негайну реакцію. Мережа «Інтернет» надала педофілам неймовірно можливості для пропаганди і вчинення злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей і сучасне законодавство повинно враховувати технологічний прогрес у цьому плані» [6, с. 133]. У першу чергу вищезказане стосується КК України.

Висновки. Отже, на нашу думку, підхід законодавця Республіки Болгарія стосовно нормативної регламентації кримінальної відповідальності за кібергрумінг є більш деталізованим і таким, що є вартим для вивчення його практичного застосування з метою з'ясування можливості запозичення у майбутньому вітчизняним законодавцем. Крім того, з позитивного боку потрібно відмітити наявність у КК цієї держави кримінальної відповідальності за розпусні дії або статеві зносини з неповнолітньою особою, яка займається проституцією.

У КК Королівства Іспанія заслуговує на увагу наявність єдиної норми (ст. 183), що містить різноманітні прояви сексуального насильства стосовно дітей. Ми вважаємо, що такий підхід законодавця цієї держави потребує окремого, більш глибокого аналізу, для його можливого запозичення вітчизняним законодавцем. Також заслуговує на увагу вивчення питання щодо окремої криміналізації у КК України як сексуальне насильство, вчинення статевих зносин з особами віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років, здійснених із застосуванням впливу на потерпілу особу такими способами, як: обман або зловживанням довірою, зловживання службовою особою своїм службовим становищем.

Список використаних джерел

1. Гаврильців М. Т. Міжнародний досвід протидії сімейному насильству та перспективи імплементації в Україні. *Кримінально-правові та адміністративно-правові основи протидії насильству в сім'ї* : матеріали наук.-практ. інтернет-конф. (Івано-Франківськ, 27 бер. 2017 р.) : редкол.: В. М. Вовк, А. П. Калініченко, А. В. Ляшук, І. В. Дроздова та ін. Івано-Франківськ : Націон. акад. внутр. справ, 2017. С. 27–29.
2. Статистична інформація. *Офіційний вебсайт Генеральної прокуратури України*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html> (дата звернення: 25.07.2020).
3. Кожна п'ята дитина хоча б раз в житті зазнавала сексуального насильства: Статистика Ради Європи. URL: <http://uacrisis.org/ua/62408-european-day-on-the-protection-of-children-against-sexual-exploitation-and-sexual-abuse>
4. Косенко С. Захист прав неповнолітніх потерпілих від статевих злочинів. *Право України*. 2003. № 2. С. 35–38.
5. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія. Київ : Юрисконсульт, 2006. 1048 с.
6. Березовська В. О., Маланчук П. М. Кібергрумінг та відповідальність за нього. *Правова держава*. 2020. № 37. С. 130–136. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/201505/205558>. (дата звернення: 25.07.2020).
7. Мартинович Г. Я. Статева недоторканість як об'єкт кримінально-правової охорони в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2017. 220 с.
8. Омецинська В. Ю. Кримінально-правова охорона статевої свободи та статевої недоторканості дитини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2019. 265 с.
9. Code pénal Belge. URL: http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/loi_a1.pl?language=fr&caller=list&cn=1867060801&la=f&fromtab=loi (дата звернення: 25.07.2020).
10. Български наказателен кодекс. URL: <https://lex.bg/laws/ldoc/1589654529> (дата звернення: 25.07.2020).
11. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. № 2341 – III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 25.07.2020).
12. Código penal de España. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1995-25444> (дата звернення: 25.07.2020).

Надійшла до редакції 16.10.2020

References

1. Havrylytsiv M. T. Mizhnarodnyi dosvid protydii simeinomu nasyilstvu ta perspektyvy implementatsii v Ukraini. Kryminalno-pravovi ta administratyvno-pravovi osnovy protydii nasyilstvu v simi [International experience in combating domestic violence and prospects for implementation in Ukraine] : materialy nauk.-prakt. internet-konf.) (Ivano-Frankivsk, 27 ber. 2017 r.) : redkol.: V. M. Vovk, A. P. Kalinichenko, A. V. Liashuk, I. V. Drozdova ta in. Ivano-Frankivsk : Natsion. akad. vnutr. sprav, 2017. S. 27–29. [in Ukr].
2. Statystychna informatsiia [Statistical information]. Ofitsiyni vebсайт Heneralnoi prokuratury Ukrainy. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html> (data zvernennia: 25.07.2020). [in Ukr].
3. Kozhna piata dytyna khocha b raz v zhytti zaznavala seksualnoho nasyilstva: Statystyka Rady Yevropy [One in five children has been sexually abused at least once in their life: Council of Europe statistics]. URL: <http://uacrisis.org/ua/62408-european-day-on-the-protection-of-children-against-sexual-exploitation-and-sexual-abuse> [in Ukr].
4. Kosenko S. Zakhyst prav nepovnolitnikh poterplykh vid statevykh zlochyniv [Protection of the rights of juvenile victims of sexual crimes]. Pravo Ukrainy. 2003. № 2. S. 35–38. [in Ukr].
5. Khavroniuk M. I. Kryminalne zakonodavstvo Ukrainy ta inshykh derzhav kontynentalnoi Yevropy: porivniialnyi analiz, problemy harmonizatsii [Criminal legislation of Ukraine and other states of continental Europe: comparative analysis, problems of harmonization] : monohrafiia. Kyiv : Yuryskonsult, 2006. 1048 s. [in Ukr].
6. Berezovska V. O., Malanchuk P. M. Kiberhruminh ta vidpovidalnist za noho [Cybergrooming and responsibility for it]. Pravova derzhava. 2020. № 37. S. 130–136. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/201505/205558>. (data zvernennia: 25.07.2020). [in Ukr].
7. Martynyshyn H. Ya. Stateva nedotorkanist yak obiekt kryminalno-pravovoi okhorony v Ukraini [Sexual integrity as an object of criminal law protection in Ukraine] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08. Lviv, 2017. 220 s. [in Ukr].
8. Ometsynska V. Yu. Kryminalno-pravova okhorona statevoi svobody ta statevoi nedotorkanosti dytyny [Criminal protection of sexual freedom and sexual integrity of the child] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08. Lviv, 2019. 265 s. [in Ukr].
9. Code pénal Belge. URL: http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/loi_a1.pl?language=fr&caller=list&cn=1867060801&la=f&fromt=ab=loi (дата звернення: 25.07.2020).
10. Български наказателен кодекс. URL: <https://lex.bg/laws/ldoc/1589654529> (дата звернення: 25.07.2020).
11. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 05.04.2001. № 2341-III [Criminal Code of Ukraine of April 5, 2001. № 2341-III]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (data zvernennia: 25.07.2020). [in Ukr].
12. Código penal de España. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1995-25444> (дата звернення: 25.07.2020).

SUMMARY

Vadym I. Dyadichko. Some features of the criminal law regulation of liability for sexual abuse against children in some European countries. There is the search for optimal ways to improve domestic legislation in terms of criminal liability for sexual abuse of children by analyzing the latest changes and additions to the Criminal Code of some European countries. One such way is to criminalize such an act as "cybergrooming".

The analysis of the relevant criminal law of the Kingdom of Belgium, the Republic of Bulgaria and the Kingdom of Spain has allowed to conclude that the approach of the legislator of the Republic of Bulgaria to the regulation of criminal liability for "cybergrooming" seems to be worth worth studying its practical application in order to determine the possibility of future borrowing by the domestic legislator. In addition, on the positive side, the Criminal Code of this state has criminal liability for lewd acts or sexual intercourse with a minor engaged in prostitution. The Criminal Code of the Kingdom of Spain deserves attention to the existence of a single rule (Article 183), which includes various manifestations of sexual violence against children.

The author has noted that such an approach of the legislator of this state also requires a separate, more in-depth analysis for its possible borrowing by the domestic legislator. In addition, it is worth studying the issue of separate criminalization in the Criminal Code of Ukraine as sexual violence, sexual intercourse with persons aged sixteen to eighteen, committed with the use of influence on the victim in such ways as: fraud or abuse of trust, abuse of official position by an official.

Keywords: *foreign experience, rape, cybergrooming, criminal liability, minors, sexual violence.*

УДК 342.7

DOI: 10.31733/2078-3566-2020-4-336-341

Наталія ІСАЄВА[©]

аспірант

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРАВО НА ДОСТАТНІЙ ЖИТТЄВИЙ РІВЕНЬ, ПРАВО НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ПРАВО НА ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Досліджено проблеми забезпечення державою таких соціально-економічних прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, як права на достатній життєвий рівень, підприємницьку діяльність та пенсійне забезпечення й надані пропозиції щодо удосконалення чинного національного законодавства в цій сфері. Висвітлено питання стану забезпечення права на достатній життєвий рівень внутрішньо переміщених осіб та його взаємозв'язок за правом на підприємницьку діяльність та пенсійне забезпечення таких осіб.

Зауважено, що проведення інформаційних кампаній щодо можливості внутрішньо переміщених осіб отримати ті чи інші послуги відбувається виключно на папері, люди володіють обмеженою інформацією, а отже, в повному обсязі реалізувати свої соціально-економічні права позбавлені можливості.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, достатній життєвий рівень, підприємницька діяльність, пенсійне забезпечення, пенсія, держава, судова влада.

Постановка проблеми. Внутрішньо переміщені особи зіткнулися з проблемою реалізації своїх конституційних прав, в тому числі права на достатній життєвий рівень, підприємницьку діяльність та пенсійне забезпечення. Саме тому після збройної агресії, яка сталася у 2014 році, перед Україною постали нові завдання: захистити суверенітет та цілісність держави й забезпечити внутрішньо переміщеним особам гарантовані державною соціально-економічні права і свободи. Для вирішення цих проблем було прийнято низку нормативно-правових актів, серед них профільний Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Питання соціально-економічних прав і свобод внутрішньо переміщених осіб досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці, як-от: О. Амоша, М. Андрусишин, В. Антонюк, І. Басова, К. Бодвіг, В. Гошовський, О. Іщенко, Т. Жванія, О. Кайтанський, Ю. Коллер, І. Лагутіна, О. Лаптінова, Л. Логачова, В. Михайловський, Ф. Макдональд, Н. Максимовська, М. Менджул, Л. Наливайко, Н. Прокушева, О. Рогач, О. Риндзак, М. Савчина, К. Степаненко, О. Хандій, І. Хомишина, Г. Христова, Г. Чанишева, та багато інших. Сьогодні в державі існує криза не тільки в політичному аспекті, а й соціальному. Хоча позитивні наслідки деяких реформ внутрішньо переміщені особи вже помітили, однак повноцінного забезпечення реалізації внутрішньо переміщеними особами своїх соціально-економічних та культурних прав і свобод й досі не має.

Метою статті є здійснення аналізу забезпечення державою таких соціально-економічних прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, як: права на достатній життєвий рівень, підприємницьку діяльність, право на пенсійне забезпечення та внесення пропозицій щодо оновлення чинного законодавства в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Статтею 48 Конституції України передбачено: «Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло».

Статтею 25 Загальної декларації прав людини визначено, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту».

ту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини [1].

Усі внутрішньо переміщені особи мають право на достатній рівень життя. Незалежно від обставин та без будь-якої дискримінації компетентні органи влади мають надавати і забезпечувати внутрішньо переміщеним особам безпечний доступ до: основних продуктів харчування та питної води; базового притулку та житла; належного одягу; основних медичних послуг та оздоровлення [2].

Соціальну складову «рівня життя» традиційно визначають за такими критеріями, як: забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її існування; реалізація права кожної людини на вільний розвиток особистості; гарантія прав на працю, освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, безпеку життя; участь особи в громадсько-політичній і культурній діяльності; соціальна забезпеченість людини, сім'ї, соціальних і національних меншин; рівень соціально-комунальної інфраструктури [3, с. 93–95].

Як зазначив Конституційний Суд України, держава, виконуючи свій головний обов'язок – утвердження і забезпечення прав і свобод людини – повинна не тільки утримуватися від порушень чи непропорційних обмежень прав і свобод людини, але й вживати належних заходів щодо забезпечення можливості їх повної реалізації кожним, хто перебуває під її юрисдикцією; з цією метою законодавець та інші органи публічної влади мають забезпечувати ефективне правове регулювання, яке відповідає конституційним нормам і принципам, та створювати механізми, необхідні для задоволення потреб та інтересів людини [4]. Внутрішньо переміщені особи перебувають під юрисдикцією та захистом своєї держави – України, а отже, жодних дискримінаційних положень відносно такої категорії осіб бути не може. Вони мають право повноцінно реалізовувати свої права, а держава має обов'язок забезпечувати безперешкодну реалізацію цих прав.

Усім громадянам України має бути забезпечено можливість користуватися повним обсягом конституційних прав і свобод незалежно від факту реєстрації їх як ВПО, допускаючи встановлення додаткових вимог та обов'язків лише в тих випадках і тією мірою, які зумовлені користуванням додатковими (спеціальними) пільгами і є необхідними для запобігання зловживанням правом на такі пільги [5].

Підтримка внутрішньо переміщених осіб в Україні здійснюється на міжнародному рівні. Зокрема, постійний моніторинг стану забезпечення соціально-економічних та культурних прав внутрішньо переміщених осіб проводиться: Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців, Всесвітньою організацією охорони здоров'я, Програмою розвитку ООН, Управлінням з координації гуманітарних справ (УКГС), Міжнародним комітетом Червоного Хреста, Міжнародною організацією з міграції, Дитячим фондом ООН та іншими. Вказаний перелік міжнародних партнерів та донорів не є вичерпний. До України направлені дотації, які спрямовані на покращення соціального становища внутрішньо переміщених осіб, забезпечення останніх одягом, харчами та достатнім життєвим рівнем. Наприклад, для розвитку підприємницької діяльності внутрішньо переміщених осіб на сході України Програмою розвитку ООН запроваджено: онлайн та офлайн програми та консалтінги для малого бізнесу та для людей, які хочуть відкрити свій бізнес; конкурс бізнес-грантів на започаткування, відновлення або розвитку бізнесу внутрішньо переміщених осіб. Гранти надаються до 10 тис. доларів США. Такі гранти та програми діють у Запорізькій, Донецькій, Дніпропетровській, Луганській та Харківській областях, а програма верховенства права – у Житомирській області.

Структура ООН з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (ООН Жінки) активно надає підтримку жінкам у бізнесі. Проведення тренінгів для жінок-підприємниць з питань започаткування бізнесу, фінансової та юридичної грамотності вирішує питання працевлаштування жінок та забезпечення останніми себе та своїх сімей на новому місці проживання в приймаючих громадах.

Яскравим прикладом співпраці ООН Жінки та областями є Чернівецька область. Зокрема, ООН Жінки надає підтримку робочій групі з розробки гендерної відповідальної стратегії розвитку Чернівецької області на 2020–2027. Вказана довгострокова програма з вирішення питання забезпечення гендерної рівності та розширення прав жінок загалом об'єднує: міжнародний, обласний, місцевий досвід та досвід громадських організацій, бізнес-асоціацій. Такі програми та досвід міжнародних партнерів є необхідним для України в період збройного конфлікту, агресії для розвитку миру, в якому велику роль відіграють якраз жінки зі сходу, жінки, які вимушено перемістилися

в нові міста країни та вимушені розпочинати все з початку: знаходити роботу, відновлювати сімейні стосунки, забезпечувати себе та свої сім'ї на достатньому життєвому рівні, одягати та годувати дітей не гірше, ніж інші корінні мешканці.

Право на працю та право на підприємницьку діяльність задовольняє декілька інших соціально-економічних прав внутрішньо переміщених осіб, таких як: достатній життєвий рівень, право на житло, право на відпочинок, право на освіту, право на соціальний захист та охорону здоров'я.

Зараз на території України діє профільний Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який встановлює гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб.

На державному рівні були ухвалені нормативно-правові акти для вирішення проблем прав внутрішньо переміщених осіб, серед яких розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1393-р «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року». Цим розпорядженням визначено план дій щодо створення належних умов для забезпечення реалізації та захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, а саме: проведення інформаційних кампаній, розробка нормативно-правових актів та внесення змін у вже чинне законодавство, надання соціальної, медичної та забезпечення матеріальної допомоги внутрішньо переміщеним особам.

Обласні державні адміністрації та обласні ради також вирішують питання подолання бідності населення. Запорізькою обласною радою було ухвалено рішення від 22 травня 2018 року № 58 «Про Програму зайнятості населення Запорізької області на 2018–2020 роки», яка повинна сприяти зайнятості внутрішньо переміщених осіб, у тому числі шляхом надання одноразової виплати допомоги з безробіття на організацію підприємницької діяльності, а також шляхом участі безробітних у громадських роботах та інших роботах тимчасового характеру; організації та проведення професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації зареєстрованих безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб.

Миколаївською обласною радою було ухвалено рішення від 22 грудня 2016 року № 5, яким затверджено «Комплексну програму соціального захисту населення «Турбота» на період до 2020 року». Метою цієї програми є вирішення невідкладних питань соціально-побутового, медичного, організаційно-правового та культурного обслуговування внутрішньо переміщених осіб, учасників антитерористичної операції, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Аналогічні програми підтримки внутрішньо переміщених осіб та задоволення їх соціально-економічних потреб були прийняті у Вінницькій, Дніпропетровській, Київській, Рівненській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій областях.

Органи місцевого самоврядування також приймають програми для вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб. Розглянемо деякі з них. Наприклад, у Донецькій області існує місцева програма «Основні напрямки соціальної політики у м. Покровськ (Красноармійськ) на 2016–2021 роки». Виділення коштів на реалізацію вказаної програми проводиться одночасно з двох бюджетів: місцевого та депутатського. Міська програма з підтримки та соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в м. Дружківка на 2019–2020 роки, затверджена рішенням міської ради від 30 січня 2019 №7/54-4.

Кожна з цих програм прийнята для вирішення соціально-побутових питань, пов'язаних з організацією проживання, медичного забезпечення, працевлаштування внутрішньо переміщених осіб.

У кожній з цих програм є пункт про проведення інформаційних кампаній щодо можливості внутрішньо переміщених осіб отримати ті чи інші соціальні або медичні послуги. Однак, як вбачається з аналізу забезпечення житлових потреб такої категорії осіб, інформаційні кампанії проводяться виключно на папері, люди володіють обмеженою інформацією, а отже, в повному обсязі реалізувати свої соціально-економічні права позбавлені можливості.

Україна розвиватиметься в економічному плані, тільки якщо рівень життя населення буде у належному стані з можливістю формувати власне майбутнє та мати перспективи розвитку. Для цього необхідно забезпечувати рівність між всіма громадянами країни, незалежно від того, чи є вони внутрішньо переміщеними особами, забезпечувати гендерну рівність, підвищувати рівень та якість життя населення, створювати рівні можливості для реалізації освітніх та культурних прав, якісне надання медичних послуг.

Рівень якості життя внутрішньо переміщених осіб відображає економічна та соціальна сфери життєдіяльності людини.

Не можна не погодитися з висновками Т. Бабкової, що право на працю, право на соціальний захист та право на достатній життєвий рівень є так званими ключовими, структуроутворюючими соціальними правами, довкола яких утворюється власна специфічна підгрупа соціальних прав. Зокрема, право на працю має такі складові права, як: право на належні, безпечні і здорові умови праці, право на заробітну плату, право на страйк, право на відпочинок. Право на соціальний захист набуває своєї конкретизації через його відображення в таких правах, як право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, і реалізується насамперед через систему соціального страхування й забезпечення відшкодування соціальних ризиків. Таке ключове соціальне право, як право на достатній життєвий рівень, тісно пов'язане з такими соціальними правами, як право на житло, право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [6, с. 137–144].

Сьогодні питання соціального, а саме пенсійного забезпечення внутрішньо переміщених осіб врегульовано: Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне забезпечення», Постановою Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2014 року № 637 «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам», Постановою Кабінету Міністрів України від 08 червня 2016 року № 365 «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам», Постановою Правління Пенсійного фонду України від 25 листопада 2005 року № 22-1 «Про затвердження Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» тощо.

Зараз внутрішньо переміщені особи, які виходять на пенсію вже після переселення в інший регіон, стикаються з проблемою відсутності документів про освіту, трудовий стаж та розмір заробітної плати. Такі документи або взагалі відсутні у людей, оскільки рятуючи своє життя та життя рідних, вони залишали свої домівки без документів, або наявні, але не в повному обсязі. У такому разі внутрішньо переміщені особи стикаються з проблемою підтвердження свого трудового та страхового стажу. Навіть якщо документи, необхідні для підтвердження трудової діяльності, запитати з окупованої території, то на території України такі документи є недійсними, оскільки підприємства, економічна діяльність яких здійснюється на окупованій території, та архіви не легітимні на території України.

Отже, єдиний шлях вирішення цього питання є звернення до суду із заявою про встановлення юридичних фактів або з позовом щодо оскарження діяльності/бездіяльності державних органів. Це, хоча і є дієвим механізмом захисту порушених прав, оскільки практика суду є позитивною для такої категорії населення, однак людина втрачає час та й кошти. Тож відсутність дієвого механізму вирішення пенсійного забезпечення внутрішньо переміщених осіб порушує соціальні права внутрішньо переміщених осіб.

У 1971 році Міжнародний суд Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) у документі «Юридичні наслідки для держав щодо триваючої присутності Південної Африки у Намібії» зазначив, що держави – члени ООН зобов'язані визнавати незаконність і недійсність триваючої присутності Південної Африки в Намібії, але «у той час як офіційні дії, вчинені урядом Південної Африки від імені або щодо Намібії після припинення дії мандата є незаконними і недійсними, ця недійсність не може бути застосовна до таких дій, як, наприклад, реєстрація народжень, смертей і шлюбів».

Європейський суд з прав людини розвиває цей принцип у своїй практиці. Наприклад, у справах «Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey, 18.12.1996, §45), «Кіпр проти Туреччини» (Cyprus v. Turkey, 10.05.2001) та «Мозер проти Республіки Молдови та Росії» (Mozer v. the Republic of Moldova and Russia, 23.02.2016) «Зобов'язання ігнорувати, не брати до уваги дії існуючих de facto органів та інститутів [окупаційної влади] далеко від абсолютного, – вважають судді Європейського суду з прав людини, – Для людей, що проживають на цій території, життя триває. І це життя потрібно зробити більш стерпним і захищеним фактичною владою, включаючи їх суди; і виключно в інтересах жителів цієї території дії згаданої влади, які мають відношення до сказаного вище, не можуть просто ігноруватися третіми країнами або міжнародними організаціями, осо-